

Od turizma so na Golem otoku ostale le še smeti.

GOLI OTOK

LEGENDA

- STAMBENE I DRUGE ZGRADE OSUĐENIH
- PRIVREDNI OBJEKTI
- OSTALI OBJEKTI
- ZDRAVSTVENI CENTAR
- SPORTSKI OBJEKTI
- CENTAR ZA OBRAZOVANJE

1948-1988

DOBRO DOŠLI

WILLKOMMEN

WELCOME

BIENVENU

BENVENUTI

Fotografije: Ivo Zajdel

Mučilnica Goli otok

1. del

Danes dva otoka pod Velebitom, med otokoma Krkom in Rabom, Goli otok in Sveti Grgur delujeta zapuščeno. Obiskovalec lahko vidi le razpadajoče stavbe, ki so ostale tam za enim najhujših taborišč, kar jih je bilo v svetovnem merilu, saj so se tam izvajala strahotna fizična in psihična mučenja.

Povsod razmetane novodobne smeti kažejo, da je hrvaška država mučilnico prepustila načrtnemu propadanju. Molčijo zgodovinarji, prav tako filmarji. En sam molk. O neskončnem trpljenju.

O strahotah na Golem otoku se je lahko v času komunizma samo šušljalo. Šele leta 1984, ko sta izšli dve literarni deli, ki sta opisovali tamkajšnje mučilnico, *Noč do jutra* Branka Hofmana in *Hip 2* Antonija Isakovića, leto kasneje pa še *Otok gole istine* Dragana Kalajdžića, smo lahko prvič nekaj prebrali o tej temi. Istega leta je v *Novi reviji* (od št. 24-25 do 28-29) izšlo krajše pričevanje pisatelja Cvetka Zagorskega, ki je bil na Golem otoku. Potem pa nekaj let spet nič, dokler ni David Tasić v *Mladini* objavil prvega daljšega pričevanja Dragutina Vajdića. Vajdićevo pričevanje je potem izšlo v dveh knjigah, najprej leta 1987 v zbirki *A1* pri Delavski enotnosti, leta 1990 pa še v knjigi v srbohr-

vaščini *Leševi sa Golog*. Iz tega obdobja sta v moji knjižnici še dve srbski knjigi *Udri bandu* Miroslava Popovića in *Let iznad Golog otoka* Rose Dragović-Gašpar. **Nikjer drugje tako hudo ...** V naslednjih letih so izšle štiri knjige, kjer je bilo mučenje in trpljenje nadvse nazorno opisano. Najprej leta 1989 pričevanje Janeza Jezerška-Sokola *Arhipelag Goli* (leta 1990 še nadaljevanje *Medaljoni našega časa*), 1991 pričevanje Radovana Hrasta *Čas, ki ga ni*, leta 1993 Naceta Groma *Skoraj tisoč noči*, leta 1995 pa verjetno še najizčrpniji zapis v knjigi Dimitrija Žilevskega *Otok brez milosti*. Pomembno je k tej temi prispevala tudi revija *Borec*, najprej leta 1991

(št. 4-6), ko je bilo objavljeno pričevanje Ceneta Logarja, človeka, ki je bil zaprt na Golem otoku skupaj s svojimi štirimi brati, ženo pa so zaprli na sosednjem otoku Sveti Grgur, in ki so ga morda od vseh najbolj mučili, potem pa še leta 1994 (št. 533-534) s posebno študijo Božidarja Jezernika z naslovom *Non cogito ergo sum*, kjer je avtor z navajanjem številne literature prikazal dokaj natančno podobo Golega otoka. Zakaj sem navedel vseh trinajst knjig s temo Golega otoka, ki so v moji knjižnici? Zato, da uvodoma pojasnim, da se lahko danes o strahotah, ki so se dogajale v petdesetih letih na Golem otoku, iz te literature vsak dokaj dobro pouči; še posebej iz knjig, ki so jih napisali

Jezeršek, Hrast, Grom, Žilevski in Jezernik. Z branjem teh pričevanj lahko pridemo le do enega sklepa: da verjetno nikjer v svetovnem merilu ni mučenje ljudi imelo tako strahotnih razsežnosti.

Takoj za to ugotovitvijo pa se že pojavi naslednja, da za naše zgodovinarje – Goli otok je zelo slovenska tema – ta tema ne obstaja, res pa je tudi, da zanje ne obstaja še kakšna druga pomembna tema iz naše polpretekle zgodovine. Čeprav je ves čas v ospredju Goli otok, naj takoj poudarim, da je Jezerškova sintagma *arhipelag Goli* morda primernejša, saj so se povsem enake strahote kot na Golem otoku dogajale tudi na sosednjem otoku Sveti Grgur (v manjšem obsegu pa še na otoku Ugljanu).

Komunisti mučili komuniste

Sredi septembra letos sem si imel priložnost ogledati oba otoka. Občinski odbor SDS iz Grosuplja je organiziral izlet nanju in povabili so me s seboj. Iz Punata na otoku Krku smo z barko odpluli na Goli otok, ko smo se vračali, pa še na Sveti Grgur. V Punatu se nam je pridružil vodnik Vlado Bubinac, nas vodil po obeh otokih in nam dokaj podrobno opisal strahote, ki so se tam dogajale. V vse navzoče se je obisk kraja velezločina globoko vtisnil. Še danes, ko lahko na Golem otoku vidiš le razpadajoče stavbe in sestradane ovce, te stisne pri srcu ob pogledu na skrajno težke naravne razmere: kamor koli pogle-

Oba otoka komunistične smrti je 13. 9. 2003 obiskala skupina Slovencev.

daš, povsem spran kamen, razbeljeno sonce, ostra burja.

Toda v pričevanjih so te že same po sebi skrajne naravne razmere komajda omenjene. Tam se je v 50. letih uprizarjal ponoreli pekel med ljudmi: neizmernemu pretepanju, mučenju, sramotenju in propagandi ni bilo ne konca ne kraja. Mnoge so s strahotnim pretepanjem potolkli do smrti. V omenjenih knjigah je opisanih kar nekaj konkretnih primerov. Tisti, ki so preživeli, so ostali večni telesni in predvsem duševni invalidi. Komunisti so mučili komuniste, partizani partizane, udbovci udbovce.

Vladanje s strahom

Vse do danes velja prepričanje, da je Udba na Golem otoku (in seveda Sv. Grgurju) uprizorila eno

najhujših mučilnic v zgodovini zato, da bi Jugoslavijo obvarovali pred "informbirojevci" oziroma pred tistimi, ki bi lahko ob groznji Sovjetske zveze pomagali Stalinu pri napadu na Jugoslavijo. Nasploh se je spor s Stalinom takrat prikazoval (in se še danes) kot rešitev Jugoslavije iz objema Sovjetske zveze. Toda pregled nad celotnim dogajanjem v tistih letih nam pove, da je šlo bolj za izgovor, da je lahko Titov udbovski režim izvajal "svojo pot" oziroma počel, kar je želel. Pri tem je prišlo tudi do tega, da je, potem ko je pobil svoje medvojne (oborožene) politične nasprotnike v povojnih pobjah, kasneje obračunaval tudi z drugimi kategorijami ljudi.

v zadevi Goli otok tako imenovani informbirojevski dejavnik samo eden med mnogimi. Takrat so predvsem zapirali vse po vrsti, ki so kjer koli izrekli kakšno kritično čez režim. V človekovi naravi pa je, da se najbolj drastično kaznujejo tisti iz lastnih vrst, ki so kakor koli prišli navzkriž s prevladujočim krogom. Zapiranje je torej imelo dvojno vlogo: streti "kritizerje" in prestrašiti okolico. In ta (celotna Jugoslavija) je bila s poboji in zapiranjmi tako prestrašena, da je način vladanja s strahom deloval še nekaj naslednjih desetletij.

Načrtno zanemarjanje

Danes je vsak, ki si ogleda oba otoka, šokiran tudi nad propadanjem vsega, kar je ostalo za nekdanjo mučilnico. Kupi smeti, ki bi jih

Na zahodni strani Golega otoka je glavno pristanišče.

Ostanki golootoškega kamnoloma

» bilo mogoče v trenutku očistiti, jasno pričajo, da gre za načrtno uničevanje. Hrvaški oblasti ni mar za oba otoka, kjer so se od leta 1949 do 1958, ko je režim imel tam politične zapornike, dogajale neizmerne hude stvari. Načrtno ju zanemara in prepušča propadu. Povsod v civiliziranih državah bi bil tak kraj zavarovan kot vrhunski spomenik. Še v Rusiji ali drugih nekdanjih komunističnih državah bi tak kraj zavarovali in ga spremenili v muzej. Povsod, kjer so bila fašistična ali nacistična taborišča, so kasneje postavili spomenike in spominske plošče z imeni tam umrlih. Komunističnih taborišč smrti pa kot da ni bilo, čeprav so bila večinoma še hujša od fašističnih in nacističnih. Ne na Golem otoku ne na Svetem Grgurju ni nič – razen razpadajočih objektov in kupov smeti.

Danes lahko med mnogimi parolami, ki so nekdanj z velikimi črkami "krasile" pročelja zgradb na Golem otoku, le s težavo razbereš morda samo še eno: *Mi gradimo otok, otok gradi nas. Živel Tito*. Na Sv. Grgurju pa bosta dve priči vendarle še dolgo ostali, ena je velikanski napis iz skal *Tito* na zahodnem pobočju otoka, nad nekdanjim taboriščem, nad njim pa velika peterokraka zvezda, drugi pa množica stražarskih bunkerjev, ki so zgrajeni na obali okoli otoka.

Na Zahodu bi o takšnem fenomenu, kot je bil Goli otok, posneli številne filme, saj tema kar kliče k temu. V državah nekdanje Jugoslavije se te izzivalne teme skoraj niso lotili, razen Hrvatov, ki so na Golem otoku leta 1994 posneli film *Sedma kronika* (režiser Bruno Gamulin po noveli Grge Gamulina *Sed-*

Na pobočju nad taboriščem na Svetem Grgurju je še danes strašljiv velikanski kamnit napis Tito.

Domnevno naj bi bilo v tem zalivčku, obrnjenem proti otoku Prviću, prvo žensko taborišče na Svetem Grgurju.

Eden od mnogih bunkerjev z obale Svetega Grgurja

ma knjiga ljetopisa). No, morda tudi zato, ker je vse tisto strahotno mučenje, ki je opisano v omenjenih knjigah, zelo težko dobro posneti.

Številke o umrlih

Ocenjujejo, da je šlo skozi mučilnico na obeh otokih okoli 30.000 nesrečnikov, o tistih, ki so bili tam ubiti, pa so različne domneve, vsekakor jih je bilo veliko, čeprav je treba dodati, da je kdaj kdo, kot se s številkami pogosto

dogaja, tudi zelo pretiraval. Leta 1984 je Vladimir Dediđer v svoji znani knjigi *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, 3. del, zapisal, naj bi bilo na Golem otoku umrlo 3.800 ljudi. Številka je seveda pretirana. Po verodostojnejših podatkih naj bi bilo takrat v komunističnih taboriščih umrlo okoli 400 ljudi, kar je seveda še vedno zelo veliko. Največ žrtev je zahtevala epidemija pegastega tifusa, zaradi katere je umrlo 180 ljudi, kar

je bil največji pomor na Golem otoku. Nekaj verodostojnejših podatkov se je v literaturi vendarle objavilo (tako imenovano Bijelićevo poročilo). Samo v prvih 17 dneh julija 1951 je zaradi bojkota umrlo pet oseb, štiri so verjetno naredile samomor. V istem času je bilo 42 smrtnih primerov, 17 zaradi sončarice in vročine (in seveda vsega drugega), 9 zaradi distrofije in izčrpanosti itd.

Od ustanovitve Golega otoka julija 1949 do 20. junija 1952 je bilo na Goli otok poslanih 9.748 moških, od tega so jih do tedaj izpustili 5.920. ženske so prvič poslali na Goli otok aprila 1950, vseh je bilo 828, od katerih so jih v istem času izpustili 447. V tem času je na Golem otoku umrlo 242 moških in tri ženske, od tega leta 1949 16 oseb, leta 1950 48 oseb, leta 1951 175 oseb in leta 1952 tri osebe (vsi trije samomor).

Konec prihodnjic
Ivo Žajdela

Sestradane golootoške ovce iščejo zavetje pred žgočo pripeko.

Molk nekdanjega pekla na Svetem Grgurju